

İŞ ETİĞİ VE İŞLETMELERDE ETİK ÇÖKÜŞ

Nilhun DOĞAN*

Özet

Küreselleşen dünya ekonomisiyle birlikte iş etiği, işletmeler için artık vazgeçilmez bir gereklilik olmuştur. İşletmelerin iş etiğine uygun davranışları, uzun vadede işletmelerin başarılarını olumlu yönde, aksi davranışlar ise olumsuz yönde etkileme gücüne sahip olmuştur. Bu sonucu, Amerika ve Avrupa'da yaşanan işletme skandallarıyla açığa çıkan etik çöküşler ortaya koymuştur. İş dünyası, iş etiğinin gerekliliğini ve önemini açıkça gösteren etik çöküşlerden önemli dersler çıkarmışlardır.

Bu çalışmayla, iş etiği kavramı kuramsal bir çerçevede ele alınarak, işletmeler için gerekliliği ve önemi ortaya konulmuş ve ayrıca, işletmelerdeki etik çöküş nedenleri ve sonuçları itibarıyla incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etik, İş Etiği, Etik Çöküş.

Abstract

With the globalization in world economy, business ethics became indispensable necessity for companies. Over the long term, behaviours of companies in accordance with the business ethics affect companies' success in a positive way; while opposite behaviours have negative effects. Ethical collapses that occurred in America and Europe with corporate scandals have already proved this. Business world drew important lessons from these experiences.

In this study, concept of business ethics is examined in a theoretical framework and its necessity and importance for businesses is displayed. Finally reasons and results of ethical collapse in companies are examined.

Keywords: Ethics, Business Ethics, Ethics Collapse.

* M.A., Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Etik Kavramının Tanımı

Etik, kökleri en az 2500 yıl kadar geriye uzanan bir felsefe dalıdır (Brickley, Smith and Zimmerman, 2002: 1821). Etik sözcüğü, etimolojik açıdan bakıldığında Yunanca kökenli olup, “ethos-ethikos” kelimesinden türetilmiş ve “ahlak sistemi, gelenek-görenek, karakter, insan davranışı, prensip” anlamına gelmektedir (Ülgen ve Mirze, 2004: 440). Çoğu bilim adamı, “etik” kavramına ortak bir tanım geliştirmekte zorlanmıştır. Bir grup görüş etiği, “*bir bireyin izlemesi gereken ahlaki standartlar ve kurallar*” şeklinde tanımlarken, sonrasında etik, “*bireylerin doğru olarak nasıl davranacağını açıklayan ve tanımlayan ilkeler, değerler ve standartlar sistemi*” olarak tanımlanmıştır (Ural, 2003: 3).

Etik, yasa tarafından yönetilmeyen ancak insan davranışlarının sonuçlarına odaklanan töresel bir standarttır. Etik, yasa tarafından düzenlenen davranışlara kıyasla daha yüksek standartları karşılayan davranışlar gerektirmekle birlikte, kendine özgü davranışlar içermektedir (Kırel, 2000: 231).

Etik, bireye belirli bir eylem veya davranışı değil, doğru olduğu kabul edilen davranışı gösterir ve izlenmesini ister. Kişiyi bu davranışa zorlamaz ancak kişi kendi özgür iradesiyle bu davranışı uygular. Bununla birlikte, etik bir felsefe disiplini olarak sadece “olması gereken” şeklinde dar bir anlamda ele alınmamalıdır. Etik günümüzde, toplumsal ve kişisel her türlü kararların, tercihlerin, eylemlerin ve onları belirleyen ilkelerin, değerlerin bilgisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayraktaroğlu, Kutanis ve Özdemir, 2007).

İş Etiği Kavramının Tanımı

İş etiğinin ağırlıklı olarak gündeme gelmesi ABD’de 1960’larda başlamış, 1980’lerde ABD’deki bütün büyük işletme ve şirketlerde “Etik İlkeleri (Code of Ethics), “Etik Komiteleri”, “Etik Hizmetiçi Eğitim ve Danışmanlık Birimleri” oluşmuştur (Güven ve diğerleri, 2004: 800).

Etiğin uygulama alanlarından biri olan iş etiği, genel olarak, “*iş yerinde neyin doğru, neyin yanlış olduğunu bilmek ve doğru olanı yapmak*” anlamını taşımaktadır. İşletmeler, insanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere, belirli bir kar sağlamak amacıyla kurulmuş ekonomik varlıklardır. Ancak, bu ekonomik hayat sosyal veya toplumsal hayattan ayrı düşünülemez. İşletmeler faaliyetinde buldukları toplumun alışkanlıkları, gelenek ve görenekları ile ahlaka

kından etkilenirler (Ülgen ve Mirze, 2004: 449). İş etiği, “iş dünyasındaki mal ve hizmet üretim ve tüketim sürecindeki doğruları ve yanlışları ifade eder”. Neyin doğru veya neyin yanlış olduğu konusu, ahlaki bir konudur. İş dünyasında doğru davranışlar ve eylemler olduğu kadar yanlış davranışlar ve eylemler de vardır. Dolayısıyla iş etiği, iş dünyasında yer alan doğruları ve yanlışları ifade etmektedir (Güven ve diğerleri, 2004: 800).

İş etiğinin en iyi olan tek bir tanımı olmamasına rağmen, işletmenin kendi ekonomik çıkarları ile sosyal ve refah talepleri arasında dengeyi kuracak seçimler yapmak amacıyla, hem ilkelere hem de inançlara dayalı muhakeme ve hüküm getirdiği konusunda bir uzlaşma vardır (Uzkesici, 2007).

KURAMSAL ÇERÇEVE

Etik Teoriler

Neyin “iyi” ve neyin “doğru” olduğu yönünde ortaya çıkan farklılıklar, farklı etik teorilerinin çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle, siyasal düşünceler tarihi incelendiğinde, birçok etik kuramın geliştirildiğine rastlanılmaktadır (Haşlak, 2006: 213).

Genel olarak etik teoriler, Teleolojik ve Deontolojik Teoriler olarak iki grupta incelenmektedir. Teleolojik teoriler, bir eylemin kötülüğünü ya da iyiliğini, yanlışlığını ya da doğruluğunu sonuçlarıyla saptamaktadır. Teleolojik teoriler, egoizm teorileri, erdem ahlakı ve faydacılık teorisi olarak üç başlıkta incelenmektedir (Özgener, 2004: 33).

- *Egoizm Teorileri*: Egoizm, başkalarını dikkate almadan yalnız kendini, kendi çıkarını düşünme anlamına gelen bir sözcüktür. Etikte egoizm ise, insanın tüm eylemlerinin “ben sevgisi” ile belirlendiğini ve ahlaklılığın da kendini koruma iç güdüsünün dışı vurmasından başka bir şey olmadığını ileri süren öğretilerdir. Egoizm teorileri, Hedonizm (Hazcılık) ve Ahlaki Egoizm olarak iki grupta incelenmektedir. Hedonizm’e göre; bireysel çabaların tüm gayesi, “hazza ulaşmak ve acıdan kurtulmak” olmalıdır. Buna göre, bir eylem bedensel planda olmak üzere, haz getiren ya da hazzı amaçlayan bir eylemse değerlidir (Ural, 2003: 8,9). Ahlaki egoizm ise, bireyin kendisinin en büyük faydasını gözettiği düşüncesini benimseyen bir teoridir. Bu teori, felsefi ve normatif bir teoridir. Ahlaki egoizm, bireyin daima kendi en büyük iyisini teşvik edecek olan şeyi yapması gerektiğini savunur (Özgener, 2004: 34).

- *Erdem Ahlakı*: Erdem, bir amacın gerçekleştirilmesinde bireyin belirli tarzlarda eylemlerde bulunabilme kapasitesi ve yeterliliğidir (Özlem, 2004: 34). Cesaret, merhamet, cömertlik, doğruluk, sadakat, dürüstlük, hoşgörü, sevgi, hakkaniyet, oto-kontrol ve sağduyu birer erdem örneğidir (Santa Clara University, 2007). Kısaca, erdem ahlakı; “*bireyin eylemlerinin nihai amacının mutluluk olduğunu*” ileri sürmektedir. Bu nedenle de, “mutluluk ahlakı” olarak da bilinmektedir (Özgener, 2004: 35).

- *Faydacılık Teorisi*: Faydacılık (Utilitarizm), “*tüm insani etkinliklerin temelinde faydayı yerleştiren ve insanı faaliyette bulunmaya yönelten temel güdünün fayda olduğunu*” savunan bir yaklaşımdır (Demir, 2003: 105). Faydacılık bir sosyal hedonizm biçimidir. Faydacılık ilkesine göre; bir eylem, en fazla sayıda birey için en büyük faydayı sağlıyor veya en az sayıda birey için en düşük düzeyde zarara sebebiyet veriyorsa ahlakidir (Özgener, 2004: 39). Faydacı kuramın önemi, resmin tümünü görme yaklaşımı ve toplumsal mutluluk için en iyi olanın yapılmasını vurgulamasıdır. Çünkü, maliyet ve fayda analizi anlamında geleneksel işletme düşünce tarzına uygun olan bu yaklaşım, işletme yönetiminde de çok sık kullanılmaktadır (Ural, 2003: 11). Modern faydacılar, “eylem faydacıları” ve “kural faydacıları” olmak üzere iki gruba ayrılırlar. Eylem faydacılığı, herkes için kötüye göre, iyinin en büyük muhtemel dengesini her zaman ortaya çıkaracak şekilde bireyin eyleme geçmesi gerektiğini savunan ahlak doktrini olarak tanımlanırken; kural faydacılığı, bir davranışsal kod veya kuralın benimsenmesinin sonuçları, herkeşe zararlı olmaktan çok yararlı oluyorsa, o kuralın ahlaki olduğunu ileri süren bir faydacılık biçimidir (Özgener, 2004: 40,41).

Deontolojik teoriler, davranışa yüklenmiş niyetleri ve kişilerin haklarını esas alan ahlak felsefesidir. Deontolojik teoriler, Kant ahlakı, haklar teorisi, relativist teoriler ve adalet teorisi olmak üzere dört başlıkta toplanmaktadır (Özgener, 2004: 42).

- *Kant Ahlakı*: Kant, etik alanında genel geçer ve zorunlu bir bilginin, yani bir kanunun olduğunu savunmuştur. Bu yasanın adı “ahlak kanunu”dur. Bu kanun olmadan, yani maksim-ölçü olmadan, neyin iyi neyin kötü olduğuna karar verilemez (Öztürk, 2006). Kant, ahlak kanununun kaynağının insan olduğunu söylemiştir. Ona göre; bu insan, eğilimlerin, tutkuların, arzuların sahibi olan doğal insan değil, akıllı insandır. Çünkü, insanı insan yapan, onu diğer varlıklardan ayıran gerçek insani özellik saf akıldır ve bu saf akıl da, insanda vicdan olarak ortaya çıkar. Ahlakın temeli, herkes için değişmeyen bir şey olmalıdır (Kızıltoprak, 2006).

- *Haklar Teorisi*: Haklar teorisi, bütün bireyler ve grupların belli temel hak ve özgürlüklerini korumayla tutarlı karar ve davranışları kapsar. Bu haklar ve özgürlükler, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde yer alan haklardır. Yaşam ve güvenlik, doğruluk, gizlilik, vicdan özgürlüğü, konuşma özgürlüğü ve özel mülkiyet gibi altı hak, özellikle yönetsel kararlar ve davranışlarda önemlidir. Bireylerin doğuştan devir olunmaz hakları olduğundan, başkalarına saygı duyulmalıdır. Her bir kişi, serbest olma ve diğer kişilerle eşdeğer olarak dikkate alınma hakkına sahiptir. Haklar teorisi, karar vericilerin bireyin bu haklarına saygı göstermesi için yol gösterir. Bu temel insan hakları, evrensel eşit haklar, devir olunmayan ve doğal haklardır. Haklar teorisinin ilkeleri, faydacılığın ilkelerinden önemli ölçüde farklılıklar göstermektedir. Ahlaki haklar değerlendirildiğinde, ahlaki muhakeme yapmanın odak noktası, toplum değil birey olmaktır. Oysa faydacılık, genel toplum refahına göre ikinci planda olacak şekilde bireysel kazançları dikkate almaktadır (Özgener, 2004: 46).

-*Relativist Teoriler*: Relativist (Görecelilik) perspektiften ahlaki davranışın tanımı, birey ve grupların tecrübelerinden ya da kültürel değerlerinden çıkarılır (Torlak, 2006: 129). Ahlakın rasyonel, objektif veya evrensel olmadığı ve asla olamayacağı görüşü, ahlaki Relativizm olarak ifade edilmektedir. Hunger ve Wheelen, relativizmin dört türü olduğunu ileri sürmektedirler. Bunlar (Özgener, 2004: 49,50): *Saf Relativizm*: Bütün ahlaki kararların her yönüyle kişisel olduğu bireylerin kendi yaşamlarını sürdürme hakkına sahip olduğu, her bir bireyin durumları yorumlamasına ve kendi ahlaki değerlerini esas alarak harekete geçmesine izin verilmesi gerektiği inancına dayanır. *Rol Relativizmi*: Bireyin yalnızca sosyal rolüyle ilişkili belirli yükümlülükleri taşıması gerektiğini ileri sürmektedir. *Sosyal Grup Relativizmi*: Ahlakın, bir emsal grubunun normlarını takip etmeye ilişkin bir sorun ya da konu olduğu inancına dayanmaktadır. Kararlar, kabul görmüş uygulamalara dayalı olarak verilir. *Kültürel Relativizm*: Ahlakın belirli bir kültür, toplum veya toplulukla ilişkili olduğunu ileri sürer. Bu yüzden, insanlar diğer ülkelerin uygulamalarını kavramalı, onları yargılamamalıdır.

- *Adalet Teorisi*: Adalet teorisinde, etik hareketlerin insanlara eşit davrandığını, eşit değilse eğer, adil bir şekilde savunulabilir bazı standartlara dayalı olduğu düşüncesi vardır (Santa Clara University-Markkula Center for Applied Ethics, 2007). Adalet teorisinin üç temel kategorisi; adalet dağıtma, telafi etme (denge sağlama) adaleti, ödül veya ceza vererek adaleti sağlama şeklinde ifade edilmektedir. Adalet dağıtma, toplumun refahına katkıda bu-

lunabilenlere teşvikler sağlamakla ve bu katkılara ilişkin ödüllendirmenin doğru ve tam olarak yapılmasını mümkün kılmakla ilgilenmektedir. Telafi etme adaleti ise, başkaları tarafından verilen zararı, bireylerin nasıl telafi etmeleri gerektiğini ortaya koymaya çalışan ilkelerle ilgili olmaktadır. Öte yandan, ödül ve ceza vererek adalet sağlama, toplumsal refahı engellediği düşünülen eylemlerin cezalandırılmasıyla veya refaha katkı sağlayan davranışın ahlaki bir kural olması ve ödüllendirilmesiyle ilgili olmaktadır (Özgener, 2004: 48).

Tüm bu teorilerin her biri, davranış standartlarına bakarak, bunlardan nelerin etik olduğunun belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Fakat, bu konuyla ilgili çözülmesi gereken problemler vardır. İlk problem, bazı spesifik teorilerin içeriğinde bir anlaşmaya varılamamış olmasıdır. Aynı insan hakları ve toplumsal haklar setinde bir uzlaşma mümkün olamamakla beraber, hem genel iyiyi neyin oluşturduğu, hem de iyinin ve kötünün ne olduğu konusunda bir anlaşma sağlanamamıştır. İkinci problem, farklı teorilerin, “etik olan nedir?” sorusuna aynı şekilde bir cevap verememiş olmasıdır. Bununla birlikte, her bir teori, belirli koşullarda etik olanın ne olduğunun belirlenmesinde önemli bilgiler vermektedir (Santa Clara University-Markkula Center for Applied Ethics, 2007).

İş Etiğinin Etik Teoriler Çerçevesinde İncelenmesi

İş etiği etik teoriler çerçevesinde incelendiğinde, bir takım sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, işletmelerde çok sayıda egoist davranışları temsil eden örnekler olduğu ortaya çıkmaktadır (egoizm teorisi). Yine iş etiği açısından, çalışanlara adil davranılması (adalet teorisi), grupların fikirlerinin önemi üzerinde durulması (relativist teori), bireylerin haklarına saygı duyulması (haklar teorisi) gibi bazı davranışlar ortaya çıkmaktadır. İş etiğinin etik teoriler çerçevesinde incelendiği tablo 1 ve tablo 2’de, iş etiğine yönelik davranış ve eylemler örneklerle desteklenmiştir.

Tablo 1. Teleolojik Teoriler Kapsamında İş Etiği Örnekleri

Teleolojik Teoriler	
Davranış ve Eylemler	Genel olarak teleolojik felsefe, davranışların sonuçlarını değerlendirir. Teleolojik teorilerden olan egoizm teorisine göre, davranışın sonuçları bireyin arzularına göre değerlendirilir. Faydacılık teorisine göre ise, davranış veya eylemin sonucunun büyük çoğunluk açısından olumlu olup olmadığına bakılır.
Örnekler	<p>- İşletme kârlarının artmasıyla elde edilecek toplam faydanın artacağına yönelik olarak, Adam Smith ve Milton Friedman'ın bu anlayışı temsil ettiği söylenebilir. Ayrıca, işletmelerin çevre konularında gösterdikleri, “elde ettiğimiz çıktının değeri çevreye verilen zarardan daha yüksektir ve bu fayda herkes için en yüksek düzeydedir”, “tüketime olan talebin artmasıyla, bireylerin borçlanmasına rağmen elde edilen toplam fayda herkes için en yüksek faydayı vermektedir” vb. bazı ifadeler de faydacılık yaklaşımının örnekleri olabilir.</p> <p>- İş etiği açısından, bencilliğin tamamen olmadığını söylemek mümkün değildir. Bir çalışanın işyerindeki eylemlerini tamamen mesleki kariyerinde daha hızlı yükselmeye dönük olarak gösteriş ve çıkar amaçlı düzenlemesi, bir yöneticinin başkalarının gerçekleştirdiği başarılarla sahip çıkarak yükselme çabası, kârlılığı yüksek göstererek daha fazla sermaye temin etmek amacıyla, muhasebe raporlarının manipüle edilerek sunulması, siyasal destek sağlamak için benimsenmediği halde farklı görüşlere sahip politikacılarla çok samimi olunması gibi çok sayıdaki örnek, iş etiği açısından egoist davranışı temsil edebilir.</p>

Kaynak: Torlak, 2006: 121-130'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 2. Deontolojik Teoriler Kapsamında İş Etiği Örnekleri

Deontolojik Teoriler	
Davranış ve Eylemler	Deontolojik teorilerin temel özelliği, herhangi bir davranışı sonuçlarına göre değil, o davranışa neden olan dürtü ya da kurallara göre değerlendirmesidir. Deontolojik teorilerden olan haklar teorisine göre; yönetilen konumundaki insanların tarih boyunca değişik yönetim mekanizmaları altında, aslında sahip olmaları gereken bazı haklarını kullanamadıklarının anlaşılmasıyla birlikte gelişen ve halen süregelen haklar yaklaşımının temelinde kişilerin, gruplar, kurucular ve yöneticilerle, yönetimler karşısında sahip oldukları haklarının kendilerine iade edilme amacı yatmaktadır. Adalet teorisine göre; tüm bireylere adil olarak davranılması gereklidir. Relativist teori ise, gruplararası etkileşim ve grupların fikirleri üzerinde mümkün olabilecek çözümler sağlamaya uğraşır.

Örnekler	<p>- Bir toplumda bir kişi ya da kurumdan alınmış bir borcun ödenmesinde gecikme söz konusu olduğunda, yerleşmiş ve kabul görmüş kurallara göre faiz ödenmesi gerekiyorsa, bu durumda deontolojik teoriye göre, faizin ödenmesi etik bir yükümlülük olarak karşımıza çıkar. Haklar teorisine örnek olarak, bir çalışanın arkadaşının hakkını araması olumsuz haklara işaret ederken, bir hastanın sosyal güvencesi ile sağlık araması olumlu haklardır. Bir işletmenin herhangi bir ürünle ilgili müşterilerin bilgilendirme hakkına saygı gösterdiğini söylemesi yeterli değildir. Bununla birlikte, her müşterinin ve hatta potansiyel müşterilerin de kolaylıkla ulaşabilecekleri bilgi kaynakları aracılığıyla, ilgili bilgileri açık ve anlaşılır bir şekilde piyasaya sunma gereği vardır.</p> <p>-Adalet teorilerinden olan telafi edici adalet teorisine örnek; bir mal ve hizmetin kullanılması esnasında ya da sonrasında ortaya çıkan zararları ilgili organizasyon veya kişiler telafi etmelidir.</p> <p>- Cezaya dayalı adalet teorisine örnek; iş etiği açısından, özellikle hem işletme içinde geliştirilen bir takım kuralların hem de işletme dışında oluşturulan ve tüketicinin korunması ile haksız rekabetin önlenmesine yönelik bir takım düzenlemelerin oluşturulması.</p> <p>- Relativizm teorisine örnek; bir relativist plan hazırladığında, farklı ahlaki felsefeye sahip organizasyon üyeleri, tedarikçiler, müşteriler ve toplum kesimi arasında ortaya çıkabilecek çatışmaları tahmin etmeye çalışmalıdır. Kültürel relativizm, iş etiği ve özellikle uluslararası işletmelerin yönetiminde büyük önem taşır.</p>
-----------------	--

Kaynak: Torlak, 2006: 121-130'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

İŞ ETİĞİNİN İŞLETMELER İÇİN GEREKLİLİĞİ VE ÖNEMİ

Küreselleşen dünya ekonomisi göz önüne alındığında, iş etiğinin işletmeler için neden gerekli olduğuna dair pek çok şey cevap bulmaktadır. Bunlardan bazıları şu şekildedir (Arslan, 2001: 10,11):

- Küreselleşme sonucunda farklı kültürlerden gelen kişilerin çokuluslu firmalarda çalışması, yeni bir takım ahlaki sorunları beraberinde getirmiştir. Bu ortamlarda kişiler, birbirlerini anlamalı ve birbirinin kültürüne saygı göstermelidirler.

- Dünya nüfusunun giderek artmasıyla beraber, yeni istihdam ihtiyacı da artmaktadır. Yeni iş imkanları oluşturulmadığı takdirde, yoksul ve işsiz kesimler zenginlikten pay almak için siyasal ve sosyal şiddete başvuracak, bu da medeniyeti tehdit edecektir.

- Bütün dünyada demokrasi ve insan haklarına olan talebin artması iş hayatında da önemli hale gelmektedir. Dil, din, etnik köken, cinsiyet gibi hususlarda iş hayatında ayrımcılık yapılmamalıdır.

- Yeni geliştirilen askeri ve biyolojik teknolojiler, iş dünyasının kontrolündedir. Bunlar belli bir sorumlulukla ele alınmadığı takdirde, dünyayı yok edebilecek tehdit ve tehlike söz konusu olacaktır.

- Farklı dinlerin iş dünyasındaki kültür ve değerleri nasıl etkilediği de, iş etiği disiplini tarafından araştırılmaktadır.

- Çevre kirliliğinin artması, çevreye duyarlı iş dünyasını zorunlu kılmaktadır.

- Özellikle gelişmekte olan ülkeler, yolsuzlukla mücadele ederek daha temiz bir ekonomik yaşam için çaba harcamalıdır.

İşletmelerin politika oluştururken, gerek günlük karar almalarında, gerekse çalışanların tüm iş faaliyetlerinde etiğe uygun davranışları, uzun vadede başarılarını olumlu yönde etkileme gücüne sahip olmaktadır. Ancak, aksi davranışlar işletmenin başarısını olumsuz yönde etkileyebilme gücüne de sahiptir. Dolayısıyla, yöneticilerin işletmenin varlığını devam ettirmesi, işletmenin büyümesi ve karlılığı için etiksel değerlendirmeleri dikkate alması, mesleklerini yerine getirirken işletme etiğine duyarlı bir şekilde davranmalarını önemlidir. İşletme faaliyetleri, etiksel açıdan kabul görmediğinde yasal engellere, politik bir takım baskılara ve tüketici boykotlarına maruz kalabilmektedir. Bu da işletmenin imajını olumsuz yönde etkilemektedir (Çabuk ve Şengül, 2005: 171).

İş etiği, insanların değer ve tutumlarını, duygularını yönlendirmekle beraber, etkinliklerini ve verimliliklerini arttırmalarına bir alt yapı oluşturmaktadır. İş etiğine uygun hareket eden bir işletme, iç ve dış çevre unsurlarından sağladığı destekle hayatını sürdürme, gelişme ve büyüme mücadelesini daha etkin bir şekilde verebilecektir. Güven, sorumluluk ve dürüstlük, bireylerin olduğu kadar kuruluşların başarısı açısından da önemlidir. Bu nedenle, iş yerlerinde iş etiğine uygun davranışların sağlanması gereklidir. Karşılıklı güven, işbirliğini ve ilişkilerde açıklığı sağlar. Bu durum, riski ve korkuyu azaltır, zamanın ve enerjinin pozitif yönde kullanılmasına aracılık eder (Sucu, 2003: 289).

İş etiği, işletmenin çıkar gruplarıyla güvene dayalı ilişkiler kurulabilmesi, toplum içindeki imajı ve ürünün sağlayabileceği olumlu davranışlarla işletme içindeki davranışların düzenlenmesi ve ayrıca, performansın artırılması

ması açısından çok önemlidir. İş etiğinin olmaması halinde ise, çıkar gruplarıyla ilişkiler bozulacak, kaynakların sürekli, zamanlı, düzenli ve düşük maliyetle elde edilmesi imkansız hale gelecek, üretilen hizmet ve/veya ürünleri alanlar hızla alıcı olmaktan uzaklaşacaklardır. Bu durumda, müşteriler başka firmalarla iş yapmayı tercih edebilir, satışlar düşebilir, siparişler azalabilir ve sonuçta, kârda da azalma olabilir. Bunların sonucunda azalan sosyal saygınlık kurumsal zararı beraberinde getirebilir. Ayrıca, etik dışı uygulamalar sebebiyle açılan davalar ve ödenmesi gereken tazminatlar işletmeyi olumsuz etkileyebilir. Etik dışı davranma; taraflar arasında güven kaybına ve imajın zedelenmesine neden olur. Bununla birlikte, kurum içinde yapılan grup çalışmalarında etkinliğin yitirilmesine, iletişimin zarar görmesine, güvenilirliğin yitirilmesine, öz saygının ve bağlılık duygusunun yok olmasına, sadakatin yitirilmesine ve istifalara neden olur (Sucu, 2003: 290).

İş etiğinin eksikliği, aynı zamanda, işletme açısından ek bir maliyet unsuru olabilmektedir. Etiksel problemlerin farkına varamayan işletme yönetimleri, mali ve hukuki açıdan çeşitli kayıplarla karşılaşabilmektedir. Örgütsel etikle ilgilenen tüm tarafların ise, şu konuları yakından incelemeleri gerekmektedir (Çelik, 2007: 70,71):

- Etik problemlerin çözümünü ciddiye almama.
- Mali kayıplara sebebiyet verebilecek etik konulara isteksiz yaklaşma.
- Etik problemlerin çözümünü hukuk departmanına havale etme.
- Çalışanlarına, etik olmayan davranışlarını teşvik edici çevre yaratma.
- Halkla ilişkiler gibi konuları etik olarak inceleme.
- Uzun vadeli planlar yaparak, bunun üzerinden kısa vadeli karlara önem verme.
- Profesyonel etik kodların kurulmasına önem vermeme veya baskı yapma.
- Haksız veya keyfi performans değerlendirme standartları uygulama.
- Etik problemleri çözmek için referans olabilecek rehberleri kullanmama.
- Çalışanlarına tüketicilerden farklı bir tutum sergileme.

Bir eylemin etik açıdan uygun olup olmadığı, zamana bağlı olarak değişebilir. Bu nedenle, belli bir süre içinde incelenmesi gereken etiksel davranış, kısa vadede işletmenin karını azaltabilir gibi görünse de, uzun vadede işletme karını arttırabilir. Çünkü, uzun vadede en iyi işletme kararlarının,

etiksel temellere oturtulmuş olan kararlar olduğu görülmüştür. Bununla birlikte, işletme etiğinin en önemli amaçlarından birisi, yönetsel yeterlilikle beraber etik yeterliliktir. İşletme sadece belirli dönemlerde değil, her zaman ideal davranmalıdır. Böyle bir davranış şekli de, etik düzeyi daha yüksek müşterilerin çekilmesine, müşteri-rakip ilişkilerinin de iyileştirilmesine yol açmaktadır (Çabuk ve Şengül, 2005: 172).

Tüm bu açıklamalar da göstermektedir ki, etik değerlere dikkat ederek çok büyük kazanımlar elde edebilen işletmeler için, etik dışı davranmanın bedeli de çok ağır olmaktadır.

İş Etiği Açısından Uygun Olmayan Bazı Davranışlar

İş etiğine uygun olmayan bazı davranışları çeşitli yönlerden sınıflandırmak mümkündür. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Aktan, 2007; Güven ve diğerleri, 2004: 802,803):

• İşletme Açısından Uygun Olmayan Bazı Davranışlar

- Vergi kaçırmak,
- Monopolleşme eğilimi göstermek,
- Rakip işletmeler hakkında olumsuz propaganda yapmak,
- Haksız rekabet ortamı yaratmak,
- Haksız fiyatlandırma yapmak,
- Haksız ücretlendirme yapmak,
- Sahte fatura basmak ve kullanmak,
- Tüketici haklarına saygı duymamak, tüketici haklarını ihlal etmek,
- İnsan sağlığına aykırı ürünleri piyasaya sürmek,
- İşletme satın alımında hissedarların ve çalışanların haklarını gözetmemek,
- Doğaya ve çevreye karşı saygılı davranmamak,
- İşçi güvenliğini önemsememek ve gereken önlemleri almamak,
- Sigortasız olarak işçi çalıştırmak,
- Asgari ücretin altında işçi çalıştırmak,
- Aldatıcı-yanıltıcı reklam yapmak,

- Kaçakçılık yapmak,
- İşçi simsarlığı yapmak,
- Tefecilik yapmak,
- Döviz, Türk parası, çek ve hisse senedi sahteciliği ve dolandırıcılığı yapmak,
- Sahte para, pul, abonman bileti basmak vs.

• **Yöneticiler ve Liderler Açısından Uygun Olmayan Bazı Davranışlar**

- Özel masraflarını işletmeye yüklemek,
- Gereksiz ve aşırı harcama yapmak,
- Çalışanlara adil ve hakça davranmamak,
- Çalışanlara gereken değeri göstermemek,
- Çalışanları kendi özel işlerinde kullanmak,
- Çıkar amaçlı olarak nüfuzu olan kimselere hediye vermek ve almak,
- Satın alımda belli bir işletmeyi kayırmak,
- Satın alım ve hizmet ifasında çıkar sağlamak,
- Rakiplere bilgi sızdırmak,
- Performans değerlendirmede adil olmamak,
- Defter ve belgelerde tahrifat yapmak,
- Politikacı ve bürokratlara çıkar sağlamak amacıyla lobicilik yapmak,
- Sahte belgelerle işletmeden fazla para çekmek,
- Sahte belgelerle gideri fazla göstermek vs.

• **Çalışanlar Açısından Uygun Olmayan Bazı Davranışlar**

- İşletmeye ait olan araç, gereç ve malzemeleri kendi özel işinde kullanmak,
- İşin yapılmasını gereksiz yere uzatmak,
- İşe geç gelmek ve erken ayrılmak,
- Görevi ihmal etmek,
- Çalışma saatleri içinde özel işler yapmak,

- Defter ve belgelerde tahrifat yapmak,
- Yöneticisine hediye almak ve şirin görünmek,
- Hatayı gizlemek,
- Müşteriye kötü davranmak,
- Belgelerde sahtekarlık yapmak,
- Gizli bilgileri sızdırmak,
- İzni suistimal etmek vs.

İŞLETMELERDE ETİK ÇÖKÜŞ

İnsan ilişkilerinden ya da işletmenin uyguladığı politikalardan ve fonksiyonlarından kaynaklanabilen etik sorunlar, etik çöküşlere zemin hazırlamaktadır. Özellikle muhasebe ve finansal etik alanında yaşanan sorunlar, piyasada hakim konumdaki büyük işletmelerde dahi, etik çöküşü başlatan ve hızlandıran sorunların başında yer almıştır.

İşletmelerde yaşanan önemli etik sorunlar ve bunların ortaya çıkış nedenleri, tablo 3’de örneklerle açıklanmıştır.

Son zamanlarda önemli ölçüde artan işletme skandalları, ortaya çıkan yolsuzluk iddiaları ve raporları, en büyük işletmelerde bile yaşanan aşırılıklar, iş etiğini tartışılması gereken bir konu durumuna getirmiştir. Yine, işletmeler ve bireyler arasındaki iş etiği ve toplumsal sorumluluk konularının niteliği, sıklıkla kamuoyunun önünde tartışılır hale gelmiştir. Bununla birlikte, özellikle gelişmekte olan ülkelerde rastlanılan yolsuzluk ve etik dışı davranış biçimleri, kurumsal kırılmalıklar ve demokratik unsurların eksikliğine yol açan temel noktalar olarak görülmektedir (Daiyanu, 2007).

Tablo.3 İşletmelerde Etik Sorunlar

<p>İşletmelerdeki İnsan İlişkilerinden Kaynaklanan Etik Sorunlar</p>	<p>Yöneticiler müşterilerle, tedarikçilerle ve çalışanlarla etik sorunlar yaşayabilmektedirler. Kişiler arasında yaşanan etik sorunların temelinde, kişisel standart ve değerlerle, işin gereğine ait olan ölçülerin çatışması yer almaktadır. Örneğin; hediye, rüşvet olarak algılanabilmektedir.</p> <p>Bireyin doğuştan gelen özellikleri çerçevesinde ayrımcılığa uğraması, işten çıkarma, şeffaf ve adil olmayan fiyatlandırma gibi uygulamalar da etik açıdan sorunlu konulardır.</p>
<p>İşletme Politikasına İlişkin Etik Sorunlar</p>	<p>İşletme politikasına ilişkin sorunlar, işletme ve çevresi arasında meydana gelen sorunlarla ilgilidir. Örneğin; işletmenin hem reklam hem de satış politikalarında gerçek bilgi yerine, kendi çıkarına ilişkin olarak bilgilen-dirmede bulunması, işletme politikası ile ilgili etik sorunlar olarak adlandırılmaktadır.</p> <p>Bununla birlikte, işletme politikası ile ilgili olarak etik ilke ve politikaların belirlenmesi, üst yönetimin sorumluluğundadır.</p>
<p>İşletme Fonksiyonlarıyla İlgili Etik Sorunlar</p>	<p>İşletmenin işlevsel alanlarının kendine özgü etik sorunları olabilmektedir.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Finansal Etik: Birçok ülkede çok sayıda bankanın, ellerindeki mevduat ve fonları kanunlara aykırı bir biçimde yönlendirmesi ve mevduat sahibine haber vermeksizin istedikleri gibi yatırım yapmaları, finansal etik sorunlarının başında gelmektedir. • Pazarlama Etiği: İşletmenin müşterisiyle ilişkisi, değişik etik sorunların oluşmasına neden olabilmektedir. Ürüne ilişkin bilgiler, pazar araştırması, ürünün fiyatlandırılması, promosyon ve reklam vb. etik sorunların olası kaynakları olmaktadır. • Muhasebe Etiği: Muhasebenin hazırlamış olduğu raporlar vasıtasıyla, işletmenin ekonomik performansı değerlendirilebilir. Muhasebe raporlarında ve kayıtlarında dürüstlük, bütünlük ve doğruluk esas alınmadan, yönetici, hissedar ve işletme sahibi kişilere güvenilir bilgiler vermek mümkün değildir. • Diğer Alanlarda Etik: <ul style="list-style-type: none"> - Satın Alma Birimi: Örnek olarak, tedarikçi kurumlar bir yandan en düşük fiyatla tedarik gereksinimlerini karşılamaya çalışırken, diğer yandan büyük ölçekli müşterilerinin gereksinimini karşılamak için kanunsuz yolları denemekten çekinmemektedirler. - Üretim Birimi: Tehlikeli denilebilecek düzeyde bozuk ürünler veya çalışanların sağlığını tehdit edecek boyutta çalışma koşullarına aykırı ortamlar sebebiyle, etik sorunlar oluşabilir. - Bilgi İşlem Birimleri: Özel hayatın deşifre edilmesi, gizli kalması gereken bilgilerin ve genel olarak mevcut bilgilerin amacı dışında kullanılması, etik sorunların konusu olabilmektedir.

Kaynak: Ay, 2003: 84-87'den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Bir işletmeyi etik çöküşe götüren yedi temel uyarı işareti bulunmaktadır. Bu işaretler şunlardır (Jennings, 2006: 32-37):

İşaret 1) Rakamları tutturma baskısı: Bütün işletmelerin ve örgütlerin, hedef olarak belirledikleri bir amacı ve rakamları vardır. Ancak, işletmenin etik çöküşe doğru sürüklenmesi rakamların baskısını arttırır. İşletmenin yok olma sonucu ile karşı karşıya iken, “rakamları tutturma” adına istenilen rakamları elde etme faaliyeti anlamsız olur. CEO Bernie Ebbers, 1997 yılında Worldcom için yüksek-baskı stratejisini şöyle tanımlamıştır: “*Hedefimiz, piyasa payını ele geçirmek veya global olmak değil, Wall Street borsasında bir numara olmaktır*”.

İşaret 2) Korku ve Suskunluk: Son işletme skandallarının incelenmesi, çok büyük bir evrensel gerçeği göstermektedir: Enron gibi, işletmelerde fikir ayrılığı bir seçenek değildir. Eğer çalışanların konularına ilgileri artarsa, kariyerleri biter veya kariyerlerinde ilerleyemezler. Parmalat şirketinde, önceki CFO Fausta Tonna'nın heyecanlı ruh hali, çalışanları işlerinde korkmuş bir hale getirmiştir. Bir çalışan şöyle demiştir: “Eğer bir yöneticinin yanlış yapmak veya Tonna'yı aramak arasında bir tercih şansı varsa, yanlış başlar ve yanlış yapar”. Korku ve susma kültürü için üç çare vardır: Birincisi basit; çalışanlara yüksek sesle konuşmalarını söyleyin ve onlara bir şeyler yapmaları için imkan verin. İkincisi; sessizliğin işaretlerini önleyin, yüksek sesle konuştukları için çalışanları işten çıkarmayın, konuştukları için çalışanlarınızı kötülemeyin. Korku ve suskunluğun üçüncü ve son çaresi; yıllık performans incelemelerinde etik davranışı ilave etmektir. Örneğin; General Electronics (GE) şirketi, işletmeye geçici bir maliyeti olsa da, konuşan ve doğru şeyi yapan çalışanlarını ödüllendirmektedir. Bu pozitif ödüller, korku ve suskunluğun kontrol altına alınmasında güçlü işaretlerdir.

İşaret 3) Dalkavukluk yapan (Sycophantic) yöneticiler ve ikonik CEO: Bu iki bölümlü faktörün ilk bölümünü, toplum ve medya tarafından sevilen ikonik CEO; ikinci bölümünü ise, büyük saygıdan hoşlanan ve dalkavuk bir yönetim takımıyla kendisini çevreleyen ikonik CEO oluşturmaktadır. Parmalat örneğinde de görüldüğü gibi, çözüm ikonik CEO'dan kaçınmaktır. Zamanını televizyonda, sahnede, ekranda geçiren CEO'lar değil, zamanını çalışanlarıyla işletmede geçiren CEO'lar işe alınmalı ve işte tutulmalıdır.

İşaret 4) Zayıf Yönetim Kurulu: Etik çöküş açısından riskte olan işletme yönetim kurulları zayıf ve etkisizdir. Etik çöküş yaşamış işletmelerdeki bazı yönetim kurulları da zayıftır. Çünkü, üyeleri deneyimsizdir. Kurul üyelerinin toplantılara katılımı başarısız veya kurul toplantı yapısının kendisi kusurlu-

dur. Birçok kurulda bu faktörlerin kombinasyonları vardır. Çare, güçlü bir yönetim kuruluna sahip olunmaktır.

İşaret 5) Çıkar Çatışması: Etik çöküşün riskinde olan örgütler, nepotizmin (akraba kayırmacılığının) farklı atmosferleri içindedir. Örneğin; Enron şirketinde, CEO Ken Lay'in oğlu Mark, babasının yardımıyla iki özel teknoloji firması kurmuş ve her ikisi de müşteri olarak Enron ile imza atmıştır. Hatta Enron bunlardan birine yatırım yapmıştır. Buna ek olarak, Enron Mark Lay'i, üç yıllık bir sözleşmeyle 1 milyon dolar maaşla danışman olarak işe almıştır. Enron ayrıca, Lay'in kız kardeşi, Sharon Ley'in ortak sahibi olduğu seyahat ajentasını kullanmıştır. Ajenta, Enron ve çalışanları için 10 milyon dolardan fazla rezervasyon yaptırmıştır. Enron, ajentanın tek müşterisiydi. Çare, etkin yönetimdedir. İşletmeler, çalışanların işe alınmasında güçlü politikalar oluşturmalı ve desteklemelidir.

İşaret 6) Aşırı Güven: İşletmeler, çoğu zaman kendini beğenmişlikten dolayı etik çöküşe doğru sürüklenirler. Bu işletmeler erken gelen büyük başarılarından dolayı büyük zevk alırlar. Genellikle, başlangıçta pek performans gösteremeyen işletmeler, alışılmadık dışında bir ürün yaparak veya yeni bir endüstriye ilk giren olarak sonuca ulaşırlar. Çoğu zaman, enerjik, zeki, motive olmuş girişimcilerle işe başlarlar. Sahip oldukları kibir, tek ve müstesna başarılarından gelmeye başlar. Bu durum bozulduğunda, bir şeyler kötü gitmeye başladığında da dolandırıcılık dahil olmak üzere yeni yollar aramaya başlarlar.

İşaret 7) Sosyal Sorumluluk iyiliğin tek ölçüsüdür: Hem bireysel hem de işletme bazında etik çöküş yaşayan işletmeler, kendilerini iyi bir vatandaş olarak algırlar. Enron, Worldcom ve yöneticileri ideal kurumsal vatandaşlardı. Buna rağmen, etik çöküşe maruz kalmışlardır.

Öne sürülen bu temel uyarı işaretleri, işletmelerde yaşanan etik çöküşün nedenleri olabilmektedir. Ayrıca, söz konusu işaretlerin belirlenmesi, işletmeleri kötüye gidişten kurtarabilmektedir.

Etik çöküş denildiğinde, dünyada çok büyük yankı uyandıran, Amerika'da ve Avrupa'da ortaya çıkan önemli işletme skandalları akla gelmektedir. Buna göre; Amerika'da ortaya çıkan en önemli işletme skandalları Enron başta olmak üzere, Worldcom ve Tyco'dur (Tablo 4). Avrupa'da ortaya çıkan en önemli işletme skandalları ise, Parmalat, Ahold ve Adecco'dur (Tablo 5).

Tablo.4 Amerika’da Öne Çıkan En Önemli İşletme Skandalları

Enron	Worldcom	Tyco
<ul style="list-style-type: none"> • Enerji ticareti üzerinde yoğunlaşmış bir şirket. olan Enron, 2000 yılında ABD’nin en büyük 500 şirketi sıralamasında yedinci sırada yer almıştır. • Şirketin iflasındaki en önemli nedenler, yasal ve/veya yasadışı olarak uygulanan bazı muhasebe kuralları vb. olmuştur. • Ayrıca, şirket yöneticileri, kendi servetlerini artırmak için yasa dışı ve/veya ahlak dışı davranışlara girmişlerdir. Bununla birlikte, şirketi denetlemekle veya izlemekle yükümlü bağımsız denetim şirketleri, derecelendirme şirketleri ve hisse senedi analistleri görevlerini yapmamışlardır. 	<ul style="list-style-type: none"> • ABD’nin ikinci ve en büyük telekomünikasyon şirketi olan Worldcom’da, muhasebe usulsüzlüğü yapılmıştır. • Worldcom, 2001’de ve 2002’nin ilk çeyreğinde kârını şişirerek, 3.8 milyar dolardan daha fazla olduğunu açıklamıştır. Bu açıklama, finansal analistleri şaşırtmıştır. 	<ul style="list-style-type: none"> • İleri teknoloji şirketi olan Tyco’nun eski CEO’su Dennis Kozlowski ve eski CFO’su Mark H. Swartz şirketten 600 milyon dolar çalmakla suçlanmıştır. • Tyco’nun muhasebe usulsüzlüğü yaptığıının ortaya çıkmasıyla birlikte, hisse senetleri iki günde % 20 gerilemiş ve 80 milyar dolarlık şirketin piyasa değeri, iki günde 63 milyar dolara düşmüştür.

Kaynak: “Enron Skandalı ve Sermaye Piyasaları”, 2008; “Tyco International”, 2008; Kurt, 2008; Bob Lyke and Mark Jickling, 2008’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo.5 2003 Yılında Avrupa’yı Sarsan İşletme Skandalları

Parmalat	Ahold	Adecco
<ul style="list-style-type: none"> • İtalyan gıda ve süt ürünleri grubudur. • Uydurma varlıklar: İddia edilen varlıkların % 38’i banka hesaplarında olup, işletme soyulmuştur. • İşletme, bankaları ve paydaşları 18 milyon dolar dolandırmıştır. • Amerikalı yatırımcılar 1.5 milyar dolar kaybetmiştir. 	<ul style="list-style-type: none"> • Hollanda süpermarket grubudur. • Ahold’un 2001 ve 2002 yılı ilan etmiş olduğu kar rakamının, olması gerekenden 500 milyon \$ fazla olduğu bildirildiğinde, hisse senedi fiyatı bir günde % 63 oranında kayba uğramıştır. • CEO ve CFO işten çıkarılmıştır. 	<ul style="list-style-type: none"> • İsviçre geçici istihdam ajansıdır. • Bilgi Teknolojileri (IT) güvenliği, ücret bordrosu ve gelir konularını kapsayan problemler yaşanmıştır. • Kuzey Amerikalı CEO ve CFO görevinden ayrılmıştır. • Skandalın patlamasından sonraki ilk gün, hisse senetleri % 48 oranında düşmüştür.

Kaynak: Hurst, 2004: 46; Kurt, 2008’den yararlanılarak hazırlanmıştır.

Enron, Worldcom ve Parmalat'ın etik çöküşü, birçok araştırmaya konu olmuştur. Özellikle Markkula Center for Applied Ethics tarafından yapılan kapsamlı bir araştırma, söz konusu işletmelerin etik çöküşlerinin, ABD ve Avrupa iş çevreleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar düzleminde değerlendirilmesini mümkün kılmıştır.

Yapılan araştırmada öne çıkan önemli noktalar şunlar olmuştur (Hurst, 2004: 2-54):

- Avrupa'da ve Amerika'da meydana gelen işletme skandallarının, Avrupalı ve Amerikalı işletmelere yönelik tüketici algılamalarına negatif etkisi olmuştur.

- 1970'li yıllardan beri işletmeler, çeşitli yollarla (yönetim kurulu seviyesine etik komitelerin eklenmesi, etik kodların geliştirilmesi, kurumsal sosyal sorumluluk yöneticilerinin işe alınması gibi) iş etiğine dikkatleri çekmiştir. Bütün bu çabalara rağmen, işletme skandalları önlenememiştir. Bu nedenle, Amerikalı ve Avrupalı işletmeler, daha yapılandırılmış yönetim ve etik programları sağlamaları için hükümetlere baskı yapmaktadır.

- Avrupa'nın sorumsuz ve etik dışı işletme davranışlarına reaksiyonları şu şekilde olmuştur: 2001 ve 2002 yıllarında Amerika'da yaşanan skandallar, Avrupalı işletmelerin uyanmasına yeterli olmamıştır. Fakat, Avrupa'da yaşanan skandallar sonrasında, Avrupa Komisyonu, bir seri teşvik edici yönetim reformları üzerinde çalışmaya başlamış ve "International Accounting Standards Board" tarafından tasarlanan, yeni evrensel muhasebe standartlarının uyarlanması yönünde çalışmalara başlamıştır. Komisyonun önerdiği finansal raporlama konusu, yönetimden bağımsız olarak hareket eden hesap denetleme komitelerinin işletmeler tarafından tayin edilmelerine gereksinim duymaktadır. Bu şekilde olursa, bütün AB üyesi devletlerin menkul kıymetler borsası listesinde yer alan işletmelerin, kendi hesap denetleme firmalarını her yedi yılda bir değiştirmeleri veya her beş yılda bir hesap denetleme partnerlerinin yerini değiştirmeleri konusunda ısrar etmelerine gerek duyulacaktır. İşletmeler için en iyisi, işletmeden bağımsız denetleyicilerdir.

- Parmalat skandalından sonra İtalyan hükümeti, İtalyan işletmelerinin finans yönetimi konusundaki hatalarının düzeltilmesi amacıyla, yeniden yapılandırma çalışmalarına başlamıştır. İtalya, etik dışı işletme uygulamalarını önleyecekse, öncelikle kendi sistemini ve her düzeyde hesap verilebilirliği arttırmalıdır. Bununla birlikte, İtalya'da finansal düzenlemeyi sağlayan üç önemli organ vardır. Bunlar: İtalya Bankası, (The Bank of Italy) bankacı-

lık sistemini gözlemler; Consob, hisse senedi ve bono piyasasını denetler ve Anti-trust resmi organı ise, serbest piyasayı garantilemeyi amaçlamaktadır.

- Enron, Parmalat, Adecco, Ahold skandallarının tümü, büyük işletmelerde yer alan yöneticilerin düşünmek zorunda olduğu etik kararlara işaret etmektedir. Bununla birlikte, Enron, etik dışı davranışların çoğu zaman küçük beyaz yalanlarla başlayan kaygan bir eğim olduğunu ortaya koymuştur. Çıkar çatışmaları yeterince fazladır ve bunu her çalışanın açıkça görmesi ve minimize etmeye çalışması gerekmektedir. Bireyler, yasal veya örgütsel bir takım kontrollerin kişisel dürüstlüğü yerini alamayacağını anlamalıdır. Çünkü, bazen en iyi koruma önsezidir. Etik organizasyon, işyerinde oluşan davranışlar için hem hesap verebilir hem de sorumlu liderlere ve çalışanlara ihtiyaç duymaktadır.

- Enron gibi devlerin düşüşü göstermiştir ki, iş dünyası hata yapmaz, hiç yanılmaz değildir. Bu durum kamuda kuşku yaratmakta ve şüphecilik artmasına neden olmaktadır. Paydaşların güvenini yeniden kazanmak yerine, işletmelerin, iş etiği yüksek standartlarının onaylanmasında bilinçli olmaları ve enine boyuna düşünmeleri, dikkatli bir şekilde kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir (Li, 2007).

Enron ve Parmalat skandallarına bakıldığında, yaşanan çöküşün nedenleri benzerlik göstermektedir. Her ikisinde de, rüşvet, yolsuzluk, zimmete para geçirme, dolandırıcılık, muhasebe sahtekarlığı, denetçi usulsüzlüğü gibi olaylar yaşanmıştır.

Bu örnekler de göstermiştir ki, işletmelerde güçlü bir kamuyu aydınlatma rejiminin olmaması ve şeffaf olmayan uygulamalar, etik dışı davranışa neden olmakta ve bu da, piyasa güveninin kaybını, dolayısıyla da ekonomik açıdan tahribatı getirmektedir. Nepotizm, kronizm (eş-dost kayırmacılığı), yolsuzluk vb. davranışlar da şirketleri etik çöküşe sürüklemektedir.

Kuşkusuz ABD'deki Enron skandalı ve İtalya'daki Parmalat şirketinde yaşanan ve iflasa neden olan multimilyar dolarlık sahtekarlık, bütün dünyadaki iş çevreleri için önemli bir ders olmuştur. Ortaya çıkan bu skandallar, kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal yönetim gibi değerlerin, sürdürülebilirlik ve uzun mesafeli başarı konularındaki önemini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, bir şirketin iş etiğine bağlı olması ve faaliyet gösterdiği toplumun çevresel ve toplumsal çıkarlarının kurumsal olarak bilincinde olması, o şirketin ününü ve uzun vadede başarısını ne denli etkilediğini de gözler önüne sergilemiştir (Simenson, 2005).

SONUÇ

Genel olarak, “iş yerinde neyin doğru, neyin yanlış olduğunu bilmek ve doğru olanı yapmak” anlamını taşıyan iş etiği, küreselleşen dünya ekonomisiyle birlikte, işletmelerin uzun vadeli başarılarında belirleyici bir unsur olmuştur.

İnsan ilişkilerinden, işletmenin uyguladığı politikalarından ve fonksiyonlarından kaynaklanabilen etik sorunlar, işletmelerin etik çöküşlerine zemin hazırlamaktadır. Eğer, temel uyarı işaretleri belirlenemezse, işletmeler önemli kayıplara uğramakta ve çöküş kaçınılmaz olmaktadır.

Amerika’da ve Avrupa’da ortaya çıkan etik skandallar ve şirket iflaslarından tüm dünyadaki iş çevreleri önemli dersler çıkarmışlardır. Buna göre, iş etiğine bağlı, faaliyet gösterdiği toplumun çıkarlarının ve hem iç hem de dış çevreye karşı sorumluluklarının bilincinde olan bir işletmenin, ününün ve uzun vadede başarısının olumlu yönde etkileneceği ortaya çıkmıştır.

KAYNAKLAR

- Aktan, Coşkun Can (2007), “İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk Kavramı”, http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktan-arastirmalari/toplam-ahlak/aktan-is-ahlaki.pdf, (7 Mayıs 2007).
- Arslan, Mahmut (2001), İş ve Meslek Ahlakı, 1.Basım, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Ay, Ünal (2003), İşletmelerde Etik ve Sosyal Sorumluluk, İstanbul, Nobel Kitabevi.
- Bayraktaroğlu, Serkan, Rana Özen Kutanis ve Yasemin Özdemir (2007), “Etik Eğitiminde Neredeyiz?: İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri Örneği”, <http://www.etiksempozyumu.sakarya.edu.tr/etik/4.1/4Serkan%20Bayraktaroglu.pdf>, (23 Kasım 2007).
- Brickley, James A., Clifford W. Smith Jr. and Jerold L. Zimmerman (2002), “Business Ethics and Organizational Architecture”, *Journal of Banking&Finance*, Vol.26, 1821-1835.
- Çabuk, Serap ve Seda Şengül (2005), “İşletme Yöneticilerinin Mesleki Değerlerinin ve Demografik Özelliklerinin İşletme Etiği Üzerindeki Etkisi: Türkiye’de Büyük Ölçekli Sanayi İşletmeleri Üzerine Bir Uygulama”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (e-dergi)*, C.14, S.1, 171-180.
- Çelik, Adnan (2007), “Şirketlerin Sosyal Sorumlulukları”, *Kurumsal Sosyal Sorumluluk*, Ed. Coşkun Can Aktan, İstanbul, İGİAD Yayınları, 61-84.
- Daianu, Daniel (2007), “Events Spur Re-examination of Business Ethics, Social Responsibility”, *Southeast European Times*, http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/en_GB/features/setimes/articles/2002/12/021122-DANIEL-001, (7 Mayıs 2007).
- Demir, Ömer (2003), *İktisat ve Ahlak*, Ankara, Liberte Yayınları.

- “Enron Skandalı ve Sermaye Piyasaları” (2008), http://www.ekodialog.com/Makaleler/enron_skandalı_sermaye_piyasaları.html, (10 Ocak 2008).
- Güven, Mehmet ve diğerleri (2004), “KOBİ Yöneticilerinin İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk Algılaması: K.Maraş KOBİ’lerinde Bir Araştırma”, I.Kobiler ve Verimlilik Kongre Kitabı (11-12 Aralık 2004), İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, Yayın No: 43, 799-809.
- Haşlak, İrfan (2006), “Etik Kongresinin Ardından”, Akademik İncelemeler, C.1, S.1, 211-219.
- Hurst, Nathan E. (2004), “Corporate Ethics, Governance and Social Responsibility: Comparing European Business Practices to those in the United States”, Santa Clara University, A Study Conducted for the Business and Organizational Ethics Partnership Markkula Center for Applied Ethics, Spring.
- ennings, Marianne M. (2006), “The 7 Signs of Ethical Collapse”, European Business Forum, Issue.25, 32-38.
- Kırel, Çiğdem (2000), “Örgütlerde Etik, Ahlak ve Sosyal Sorumluluk Kavramına Kültürel Yaklaşımlar”, M.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.XVI, S.1, 231-248.
- Kızıltoprak, Kemal (2006), “Düşünce Tarihinde Ahlak Ekolleri ve Görüşleri”, Köprü Dergisi, S.95, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=789>, (1 Aralık 2006).
- Kurt, Ganite (2008), “Dünyada Yaşanan Muhasebe, Denetim Skandalları ve Yansımaları Sarbonox Oxley Yasası”, <http://websitem.gazi.edu.tr/ganite/DosyaIndir>, (15 Şubat 2008).
- Li, Maryan (2007), “Business Ethics: The Big Yellow Taxi to Success in the Future of Business”, <http://www.commerce.virginia.edu/newsevents/news%20releases/releases2007/Rolls-Royceessay-Li.doc>, (22 Mayıs 2007).
- Lyke, Bob and Mark Jickling (2008), “WorldCom: The Accounting Scandal”, Foreign Press Centers, <http://fpc.state.gov/documents/organization/13384.pdf>, (15 Şubat 2008).
- Özgener, Şevki (2004), İş Ahlakının Temelleri, 1.Basım, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Özlem, Doğan (2004), Etik-Ahlak Felsefesi, İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- Öztürk, Osman (2006), “Ahlak Olgusunun Kaynağı Nedir?”, Köprü Dergisi, S.95, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=79>, (15 Aralık 2006).
- Santa Clara University-Markkula Center for Applied Ethics (2007), “A Framework for Thinking Ethically”, <http://www.scu.edu/ethics/practicing/decision/framework.html>, (17 Ocak 2007).
- Simenson, Jakob (2005), “Kurumsal Sosyal Sorumluluk Şirketlerin Yararına...”, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, http://www.tisk.org.tr/isveren_sayfa.asp?yazi_id=1184&id=66, (10 Mayıs 2007).
- Sucu, Yaşar (2003), “Yönetim ve Etik”, 11.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi (22-24 Mayıs 2003), Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F., Yayın No: 57, 281-296.
- Torlak, Ömer (2006), Pazarlama Ahlakı, 3.Baskı, İstanbul, Beta Yayım.
- “Tyco International” (2008), http://en.wikipedia.org/wiki/Tyco_International, (15 Şubat 2008).

- Ural, Tülin (2003), İşletme ve Pazarlama Etiği, Ed. Cemal Yükselen, 1.Baskı, Ankara, Detay Yayıncılık.
- Uzkesici, Nuray (2007), “İşletmelerde Etik Yönetimi-İşletmelerde Etik Kalitesinin Yönetimine Geçiş”, İş,Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, C.5, S.2, http://www.isguc.org/?avc=arc_view.php&ex=162&pg=m, (13 Şubat 2007).
- Ülgen, Hayri ve S. Kadri Mirze (2004), İşletmelerde Stratejik Yönetim, 2.Baskı, İstanbul, Literatür Yayıncılık.